

De sociale organisatie van mensensmokkel

Het beeld van mensensmokkel als grootschalige georganiseerde misdaad genuanceerd

Inleiding

De discussie over mensensmokkel is in Nederland pas echt op gang gekomen na het catastrofale Dover-incident dat op 18 juni 2000 plaatsvond. Na een lange tocht vanuit Fujian (een provincie in Zuid-China) werden in een loods in de haven van Rotterdam zestig Chinezen in de laadbak van een vrachtwagen verstopt. De vrachtwagen vertrok richting Zeebrugge (België). Bij aankomst in Dover (Engeland) werd de vrachtwagen gecontroleerd en werden achter een lading tomaten de Chinezen ontdekt, 58 waren er toen gestikt. De vervoerder van de container werd gearresteerd. Na verhoor bleek hij deel uit te maken van een grotere organisatie met aan het hoofd de Chinese dame Sister P. Zij wordt ook wel de *Godmother* van de Chinese smokkel genoemd. Vanuit Rotterdam lijkt zij het monopolie te hebben op de doorvoer van Chinezen. Elke handelaar en gesmokkelde werkzaam op deze route is dan ook van haar afhankelijk (Meus 2002).

Dit voorval heeft enorme indruk gemaakt op het grote publiek en sindsdien is de discussie over mensensmokkel actueel gebleven. In de berichtgeving valt op dat mensensmokkel over het algemeen in verband wordt gebracht met goed georganiseerde criminele bendes die de markt beheersen, hun klanten uitbuiten en daarvoor ook nog exorbitant hoge prijzen rekenen. Het beeld dat in de media van mensensmokkel bestaat suggereert dat aanbieders met elkaar in verbinding staan en dat een aantal hecht gestructureerde groepen onderling de mensensmokkelmarkt heeft verdeeld. Is dat wel zo? Is er bij mensensmokkel altijd sprake van grootschalige, georganiseerde misdaad? En welke positie neemt de migrant in dit proces in?

Aan de hand van literatuur en de eerste bevindingen van een promotieonderzoek wordt nagegaan of het beeld van mensensmokkel correct is of bijstel-

ling behoeft. Verschillende typen mensensmokkelorganisaties zullen hiervoor worden geïdentificeerd. Aan de basis van deze typologie staan eerder gedane pogingen van de International Organization for Migration (IOM 1994) en het Informatie- en Analysecentrum Mensensmokkel (IAM 2000) om mensensmokkelorganisaties te classificeren. Het perspectief van de migrant wordt hieraan toegevoegd. De gesmokkelde worden namelijk ook vaak op een eenzijdige manier geportretteerd. Zij worden dan vereenzelvigd met de criminele organisaties waar zij gebruik van hebben gemaakt. Om het proces van mensensmokkel te begrijpen is het van belang om ook inzicht te krijgen in de vraagzijde (de zijde van migranten) en niet alleen in de aanbodzijde (de zijde van de smokkelaars). De interactie tussen de migrant en de agent is eveneens van belang. Welke beslissingen, gegeven de mogelijkheden, nemen migranten zelf in het irreguliere migratieproces? Op welke momenten hebben zij hulp nodig en welke diensten vragen zij?

De meeste gegevens voor dit hoofdstuk zijn afkomstig uit secundaire bronnen. Hier en daar wordt echter gebruik gemaakt van biografische interviews met migranten die naar Nederland zijn gesmokkeld. De groep geïnterviewden bestaat uit asielzoekers (nog in procedure, met een status of uitgeprocedeerd) en uit irreguliere migranten die geen asiel hebben aangevraagd. Onderzoeksassistenten uit dezelfde etnische groep zijn ingezet om de diepte-interviews zoveel mogelijk in de eigen taal af te kunnen nemen. Binnen het netwerk van de onderzoeksassistenten is gezocht naar mogelijke respondenten. Verder zijn via kerkelijke organisaties en andere charitatieve organisaties respondenten benaderd. Ook zijn interviews afgenomen in een asielzoekerscentrum en in een detentiecentrum voor vreemdelingen.

De twee gezichten van globalisering: toenemende mobiliteit versus restricties en controles

Allerlei ontwikkelingen op transportgebied hebben de laatste jaren een bijdrage geleverd aan een wereldwijde toename van mobiliteit. De toenemende invloed van televisie en internet zorgen daarnaast voor nieuwe aspiraties die de wens tot migreren beïnvloeden. Hoffmann-Nowotny benadrukte in 1970 al dat het internationale potentieel om te migreren niet alleen wordt bepaald door verschillen in ontwikkelingsniveau tussen arme en rijke landen. De toenemende integratie van waarden is ook een belangrijke rol gaan spelen. Het leven in rijkere landen is via de radio, televisie en internet binnen het gezichtsveld van velen gekomen. Zo worden jongeren die in Tunesië naar Berlusconi's televisie

van mooie vrouwen en snelle auto's kijken, bevestigd in hun beeld dat het leven in Italië een stuk gemakkelijker is. Behalve door de media worden deze positieve beelden van de westerse landen ook gevoed door migranten die het land al hebben verlaten. Zij sturen via telefoon, e-mail of per brief succesverhalen naar het land van herkomst. Bij terugkeer voor familiebezoek of vakantie pronken zij meestal met hun luxe bezittingen, wat de achterblijvers aan het denken zet. Massey c.s. (1994) spreken in dit verband over de theorie van de cumulatieve causaliteit. Internationale migratie zet in zichzelf aan tot veranderingen in wensen en behoeften en geeft een impuls aan internationale migratie. Negatieve verhalen over bijvoorbeeld de gevaarlijke reis bij irreguliere migratie worden weggedrukt door de positieve. Dat zijn namelijk de verhalen waar migranten in willen geloven. Naast de hier bedoelde min of meer vrijwillige vormen van migratie zijn er overigens ook steeds meer mensen die door de toenemende ongelijkheid in de wereld gedwongen zijn te migreren. Voor hen doen deze verhalen er minder toe, zij zoeken in eerste instantie een veilige plek.

De bevolkingssamenstelling van de groep migranten is eveneens aan verandering onderhevig. Betrof het eerst voornamelijk jonge mannen, tegenwoordig migreren meer vrouwen. Er is sprake van een feminisering van de migratie. Het verschil met voorheen is dat deze vrouwen niet louter migreren voor gezinshereniging. Zij zijn geen passieve volgelingen meer. Steeds meer vrouwen migreren op individuele basis als asielzoekster, als studente of als werkneemster. Met name op de informele arbeidsmarkt is veel werk voor vrouwen te vinden (Kofman c.s. 2000).

Parallel aan de ontwikkeling van toenemende mobiliteit vindt een andere ontwikkeling plaats: een toename van controles aan de grens en van restrictieve maatregelen om migratie te beperken en in goede banen te leiden. Voor grote groepen mensen kan geen gehoor worden gegeven aan hun wens om zich elders te vestigen. Sassen (1999) beschrijft in haar boek *Guests and Aliens* de tendens die is ontstaan om migratie voor te stellen als een stroom die de stabiliteit, veiligheid en gezondheid van de westerse staten in gevaar brengt. Het resultaat is strengere grenscontroles: helikopters worden ingezet om grenzen te bewaken, scheepspatrouilles worden uitgevoerd, beveiligingsapparatuur en metershoge hekken worden neergezet om de buitengrenzen te beschermen. Mensensmokkelaars weten deze obstakels te omzeilen en vormen een alternatief voor degenen die niet (meer) via legale wegen kunnen komen. Irreguliere vormen van migratie zijn de laatste jaren dan ook sterk toegenomen (Salt & Stein 1998; Ghosh 1998; Morrison 1998; Chin 1999; Martin 2001; Kyle & Koslowski 2001).

Sommige onderzoekers stellen dat de mensensmokkelindustrie een nieuwe impuls heeft gegeven aan internationale migratie (bij voorbeeld Chin 1999; Salt & Stein 1998). Deze industrie heeft namelijk meer vraag gecreëerd door actief mensen te rekruteren. Mensen die misschien eerder nooit aan migratie dachten, die bijvoorbeeld geen familie of bekenden hebben die zijn gemigreerd, zouden nu kunnen worden verleid om toch op reis te gaan. Kyle & Koslowski (2001) voegen hieraan toe dat mensensmokkelorganisaties een belangrijke rol zijn gaan vervullen op het financiële vlak. Het wordt gemakkelijker om geld te lenen of om de reis pas te betalen op het moment dat men in het land van bestemming is aangekomen. Zo is in Ecuador een hele industrie ontstaan van agenten die Ecuadorianen die als toerist naar Spanje gaan, geld lenen, zodat zij over het vereiste toeristenbudget beschikken. Eenmaal op het vliegveld in Spanje aangekomen int een agent het geleende bedrag meteen weer. Dit uiteraard tegen een vergoeding.

Mensensmokkel breder gedefinieerd

Niet alleen de media schetsen het beeld van mensensmokkel als grootschalige georganiseerde misdaad. De aanpak van de politiek is eveneens gericht op grote organisaties die opereren vanuit winstoogmerk. De Verenigde Naties hebben op 15 november 2000 twee protocollen aangenomen als aanvulling bij de Conventie tegen Transnationale Georganiseerde Misdad: een over mensensmokkel en een over mensenhandel. De VN definieert mensensmokkel daarin als:

(...) the intentional procurement for profit for illegal entry of a person into and/or illegal residence in a state of which the person is not a national or permanent resident.

Deze classificatie duidt aan dat mensensmokkel, en daarmee ook irreguliere migratie, een zaak van georganiseerde misdaad is geworden. Dat is niet altijd het geval geweest. Sinds grenzen bestaan, zijn er gidsen actief die mensen over grenzen heen smokkelen. Een van de meest tot de verbeelding sprekende historische voorbeelden is de smokkel van joodse vluchtelingen door leden van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Liza en haar man Hans Fittko begonnen tijdens de Tweede Wereldoorlog bij voorbeeld allerlei vluchtelingen vanuit Frankrijk naar neutraal Spanje te brengen, waaronder de bekende

filosoof Walter Benjamin. Voordat zij er erg in hadden waren ze uitgegroeid tot ware smokkelaars. Liza Fittko beschrijft later:

The only safe route that still remained was *la route Lister*. That meant that we had to cross the Pyrenees farther west, where the mountain crests were higher and thus the climb more strenuous. No matter, said Benjamin, as long as the route is safe. And by the way, two other people who joined me in Marseille also want to cross the border, a Frau Gurland and her young son. Would you take the two of them also? Yes, naturally, but are you sure you understand that I'm not an experienced guide in this area? (Fittko 2000: 104).

De reputatie van smokkelaars is door de tijd aanzienlijk veranderd. Waren zij vroeger nog nobele helden, wier illegale daden als legitiem werden beschouwd, tegenwoordig worden zij als criminelen afgeschilderd. Het amateurisme van smokkelaars, zoals wij het kennen uit de tijd van het verzet (althans zoals er vandaag de dag op wordt teruggekeken), past niet meer in het huidige beeld van smokkelaars.

In haar definitie van mensensmokkel spreekt de VN alleen van mensensmokkel als er sprake is van winstbejag en de migrant een passieve rol heeft toebedeeld gekregen. Vanuit de migrant beredeneerd, zijn er echter verschillende manieren om, al dan niet met hulp van anderen, illegaal grenzen te passeren. Morrison (1998) spreekt in dit verband over misleidende en clandestiene migratiestrategieën. Met misleidende strategieën bedoelt hij dat migranten op reguliere wijze grenzen passeren, maar bepaalde informatie achterhouden of met vervalste papieren reizen. Clandestiene strategieën houden in dat zij op illegale wijze, dus zonder documenten, grenzen passeren. Migrant maken zelf keuzes die van groot belang zijn om het veelzijdige proces van mensensmokkel te begrijpen.

Vanuit een meer sociologisch standpunt kan mensensmokkel worden gezien als een handeling die in te schalen is op een continuüm dat loopt van altruïsme tot georganiseerde misdaad. Doornik (2001) definieert deze bredere kijk op mensensmokkel als:

(...) alle vormen van hulp van derden bij het overschrijden van internationale grenzen waarbij tegen de letter en de geest van het migratiebeleid (van landen van herkomst, transitie en bestemming) wordt gehandeld.

Deze definitie is het uitgangspunt voor het vervolg van dit hoofdstuk.

Smokkelaars in het proces van migratie

In het huidige restrictieve beleid is het niet altijd mogelijk om via legale wegen te migreren. De mensensmokkelaar biedt alternatief. Wat houdt deze alternatieve manier van migreren in? En hoe komen in dit ondergrondse circuit van migratie verbindingen tussen landen tot stand?

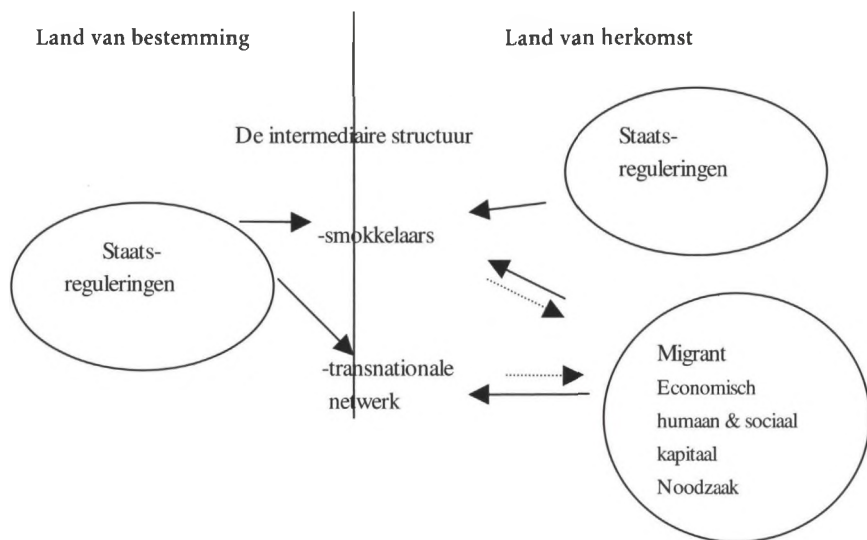
Om migratiestromen tussen landen te begrijpen en te analyseren is het van belang om de sociale en economische structuren die deze landen met elkaar verbinden te begrijpen. Deze structuren worden in de migratieliteratuur ook wel intermediaire structuren genoemd. Van Amersfoort (1988: 15) onderscheidt drie kenmerken van de intermediaire structuur. Het eerste kenmerk, transportverbindingen, vormt tegenwoordig meestal geen belemmering meer. Het tweede betreft de middelen om gebruik te maken van deze verbindingen, zoals geld of contacten (sociaal kapitaal). Voor degenen met contacten in het buitenland speelt geld een minder grote rol, omdat zij meestal een officiële uitnodiging kunnen krijgen en dus op legale wijze kunnen migreren. Het volproces van migranten wordt ook wel kettingmigratie genoemd (Price 1963; zie voor irreguliere kettingmigratie Staring 2001). Mensen die geen deel uitmaken van een transnationaal netwerk of daar geen gebruik van kunnen maken, zijn aangewezen op de diensten van de zogenoemde ondergrondse immigratie-industrie. Deze diensten kosten over het algemeen veel geld en worden ingeroepen via contacten met vrienden of bekenden in het land van herkomst. Een derde kenmerk van de intermediaire structuur zijn de regels voor paspoorten en visa. Er zijn de laatste jaren meer beperkingen ingevoerd op allerlei vormen van reguliere migratie, zoals de huwelijksmigratie (zie Hooghiemstra 2003). Maar ook de irreguliere migratie wordt stevig aangepakt. Transportbedrijven worden bijvoorbeeld aansprakelijk gesteld als ze illegalen aan boord hebben. Zij riskeren hoge boetes. Voor irreguliere migranten betekenen deze *carrier sanctions* dat zij eerder in de handen komen van smokkelaars die op professionele wijze mensen in vervoersmiddelen verstoppert. Het betekent ook dat irreguliere migranten sneller zijn geneigd risicovolle situaties op te zoeken vanwege arrestatiegevaar aan de grenzen.

Welke agent wordt benaderd, hangt dus af van de financiële middelen en de contacten die de migrant tot zijn beschikking heeft. Massey & Singer (1998) kwamen aan de grens tussen de Verenigde Staten en Mexico tot de bevinding dat ook de persoonlijke ervaring met irreguliere migratie meespeelt bij beslissingen die migranten nemen. De eerste keer dat iemand de grens passeert is doorgaans moeilijk, later kan het routine worden. Migrant leren dan zelf waar men het beste de grens kan passeren; ze leren als het ware de regels van

het spel kennen. Migranten besluiten soms zelfs zonder *coyote* (mensensmokkelaar in het Mexicaans) te reizen, omdat de consequenties van aanhouding niet dramatisch zijn en het goedkoper is zonder hulp de grens te passeren. Naast economisch, sociaal en humaan kapitaal speelt urgentie ook een rol. Als er weinig tijd is om te vertrekken, zullen de contacten met smokkelaars snel worden gelegd of worden uitbesteed aan derden. Deze condities tezamen beïnvloeden het beslissingsproces en dus welke migrant met welke agent in zee gaat. In figuur 1 is weergegeven welke positie mensensmokkelaars in het proces van irreguliere migratie innemen.

FIGUUR 1

De intermediaire structuur

De diensten van agenten in de verschillende stadia van het migratieproces

Migratie kan irregulier zijn vanuit het perspectief van het land van herkomst, het perspectief van het transitland en het perspectief van het land van aankomst (Ghosh 1998). In navolging van dit idee kan er een migratiecyclus worden beschreven met een exitfase, een transitfase en een toegangsfase. Salt & Stein (1998) hebben deze cyclus uitgewerkt. Hun model, *smuggling as a business*, is

tot nu toe een van de weinige theoretische werken over mensensmokkel. Zij gebruiken een economische benadering en concentreren zich op de acties die door de smokkelaars worden ondernomen. Zo spreken zij over rekrutering van migranten door smokkelaars. Zij benaderen de contactfase als eenrichtingsverkeer. Meer klanten betekent meer geld. Smokkelaars zouden opzettelijk positieve verhalen over Europa vertellen om mensen te overtuigen van het geluk dat daar te vinden is. Hiermee worden alle fases van de migratiecyclus ook duidelijk met elkaar verbonden.

Koser (2001) daarentegen, geeft in zijn interpretatie van de migratiecyclus meer aandacht aan het perspectief van migranten en hun strategieën om grenzen te passeren. Door het perspectief van de migranten te kiezen wordt het duidelijk dat in de praktijk niet altijd alle fases met elkaar zijn verbonden. Soms zijn specifieke diensten nodig in één bepaalde fase, omdat de migrant daar geen alternatief voor heeft.

In figuur 2 is de driedeling van het irreguliere migratieproces weergegeven en zijn voor elke fase de benodigde diensten genoemd.

FIGUUR 2

Fases van het irreguliere migratieproces en de benodigde diensten

Exit	Informatie	Transport	Document		Geld lenen		
Transit	Informatie	Transport	Document	Gids		Onderdak in transit	Werk in transit
Toe-gang	Informatie				Schuld	Onderdak	Werk

In de eerste fase wordt het contact gelegd tussen de agent en de migrant, waarbij informatieverstrekking centraal staat. Naast rekrutering gaat de migrant namelijk ook zelf op zoek naar personen die hem of haar kunnen assisteren bij het verkrijgen van financiën, transport of documenten. Soms worden alleen de diensten die in de eerste fase worden aangeboden gebruikt door de migrant, omdat al het andere officieel kan worden geregeld. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een interviewfragment met een Iraakse vrouw. Ondanks een

officiële uitnodiging voor gezinshereniging, was zij voor de eerste fase van migratie afhankelijk van een smokkelaar.

Ik zeg wel dat ik officieel ben gekomen, maar zoals jij ook weet loopt in Irak alles anders dan in andere landen. Daar kun je sowieso niet officieel weggaan. Via een Perzische man ben ik aan een uitreisvisum gekomen, hij had goede contacten en hij had een andere familie ook geholpen. Je kunt hem gerust een smokkelaar noemen.

Nadat het uitreisvisum was geregeld kon deze Irakese vrouw gewoon met het vliegtuig naar Nederland komen. Zij leeft nu samen met haar man.

In de tweede fase moeten er allerlei praktische zaken omtrent de reis, het transport, de documenten, de grensovergang en soms het onderdak en werk in transitlanden worden geregeld. Smokkelaars geven informatie over documenten. Namen en geboortedata van personen moeten uit het hoofd worden geleerd als er op een paspoort van iemand anders wordt gereisd. De informatie van smokkelaars kan echter ook betrekking hebben op culturele codes, zoals hoe men zich zo onopvallend mogelijk aan de grens dient te gedragen. Een bekend voorbeeld is een bepaald bedrag in het paspoort schuiven om problemen aan de grens te voorkomen.

De routes zijn bij irreguliere migratie meestal onlogisch, bijvoorbeeld omdat van tevoren moeilijkheden worden voorzien. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van het volgende interviewfragment met een vrouw uit Kameroen:

Het was wel een raar ticket: ik ging van Douala (Kameroen) naar Nairobi (Kenia) en toen via Amsterdam naar Cyprus. Het was een retourticket en de bedoeling was dat ik dan vanaf Cyprus meteen terug zou gaan en in Amsterdam, op de terugreis, zou uitstappen. Ik begreep er niks van.

Reizen via Cyprus was handig, omdat er geen visum voor dat land nodig was. Daarnaast werd er door de smokkelaar ook rekening gehouden met het feit dat de vrouw zou kunnen worden opgepakt bij het uitstappen op Schiphol. Hiervoor werd een clause ingebouwd: zij zou eerst naar Cyprus gaan en pas op de terugweg uitstappen. Als ze dan zou worden opgepakt, zou ze naar Cyprus moeten worden uitgezet in plaats van naar Kenia. Die kans zou echter heel klein zijn, volgens haar smokkelaar.

In de derde fase komen overlevingsstrategieën in het land van bestemming in beeld. Soms heeft de migrant nog schulden openstaan bij de agent of wordt hem onderdak of werk aangeboden, zodat er in de derde fase nog contact is. In

andere gevallen houdt het contact volledig op te bestaan als het land van bestemming bereikt is. Soms wordt de eindfase van de migratiecyclus ook weer beginfase, als men om welke reden dan ook besluit verder te migreren. Uit opsporingsonderzoeken van IAM valt op hoeveel mensensmokkelaars, vaak exvluchtelingen, vanuit Nederlandse asielzoekerscentra migranten naar andere landen 'uitsmokkelen' (IAM 2000). Deze ontwikkeling is ook terug te zien in de cijfers van de IND over asielzoekers die 'met onbekende bestemming' zijn vertrokken uit de opvang. Na controle van hun adres worden zij geregistreerd als 'verwijderd' (zie Van der Leun & Rusinovic in dit boek). Velen hadden Nederland niet als eindbestemming in gedachten, maar zijn hier gebracht door de smokkelaar.

Het aspect van vertrouwen

De relatie tussen de migrant en de agent bepaalt de mate van (on)afhankelijkheid van de migrant en daarmee (naast de specifieke werkwijze van de agent) voor een belangrijk gedeelte het verloop van het irreguliere migratieproces. Sommige agenten luisteren naar wensen van migranten, andere nemen het niet eens in overweging te vragen wat de wens van de migrant is. Weer anderen bieden een aantal mogelijkheden waaruit de migrant kan kiezen. Om de relatie tussen de migrant en de agent te begrijpen, is het belangrijk te weten dat agenten zelf soms ook gesmokkeld zijn. Agenten kunnen dan ook directe bekenden zijn van migranten. James Scott (1985) legt in *Weapons of the Weak* op prachtige wijze uit dat mensensmokkel over het algemeen wordt gezien als misdaad, maar in werkelijkheid ook een vorm van verzet tegen de autoriteiten kan zijn. Binnen de eigen gemeenschap is het geaccepteerd, maar daarbuiten niet.

Doordat de agent een dienst aanbiedt waarvoor geen legaal alternatief bestaat, wordt de relatie gekenmerkt door afhankelijkheid en gaat deze met gemengde gevoelens gepaard. De afhankelijkheid maakt de migrant extra kwetsbaar voor uitbuiting. De meeste migranten kennen de verhalen van smokkelaars die migranten afpersen, ergens onderweg achterlaten of soms zelfs mishandelen. Het feit dat ze zonder papieren reizen maakt hen extra kwetsbaar; zij kunnen immers niet naar de politie gaan als ze worden opgelicht. Volgens het stereotiepe beeld zouden meedogenloze criminelen grof geld verdienen aan de uitbuiting van willoze slachtoffers. Natuurlijk wil ik tragische incidenten die gepaard gaan met mensensmokkel niet bagatelliseren, maar de relatie tussen migrant en agent ligt iets genuanceerder dan de relatie die puur gebaseerd is op winstbejag en uitbuiting.

Contacten tussen agenten en migranten lopen meestal via een tussenpersoon of komen tot stand naar aanleiding van verhalen die over agenten de ronde doen. Een Irakese man vertelt hoe eenvoudig het is om in contact te komen met mensensmokkelaars:

Omdat mijn land in oorlog is kun je niet officieel reizen. Je bent gedwongen om mensensmokkelaars te benaderen. Als je er zelf geen kent is er altijd wel een vriend, of een bekende die er een kent of die een telefoonnummer heeft. Ik ben zelf geholpen door een goede vriend die me in contact bracht met een smokkelaar. Ik vertrouwde mijn vriend volledig.

Contacten die in latere stadia van het migratieproces worden gelegd zijn over het algemeen onpersoonlijker. De meeste migranten klagen dan ook over slecht gedrag van smokkelaars die ze later nodig hadden en niet over degenen met wie ze het initiële contact hadden (Koser 2000). Informatie via het sociale netwerk wordt meestal gezien als de meest betrouwbare bron van informatie (Koser & Pinkerton 2002). Beslissingen worden dus genomen op basis van contacten en niet op basis van andere, objectieve informatiebronnen. Een man uit Togo, die eerst naar Benin vertrok en vervolgens naar Europa kwam, verwoordt zijn keuze voor de reis over land als volgt:

Ik had Benin per boot kunnen verlaten, maar ik had natuurlijk al die verhalen gehoord over mensen die in containers zijn gestikt of overboord zijn gegooid en ik wilde echt mijn leven niet riskeren. Een goede vriend van me bood me een reis aan achter in zijn pick-up naar Marokko. We gingen dwars door de Sahara en konden in huizen van vrienden van hem overnachten. Hij wist precies waar we heen moesten, hij kende de weg, hij kende ook de oases. Ik vertrouwde hem volledig. Na één week en drie dagen bereikten we Marokko en toen zijn we in een klein bootje naar Spanje overgestoken, maar dat was een hele korte overtocht, een uur of zo.

De verhalen die de ronde doen over mensen die overboord worden gezet, waren bepalend voor het negatieve beeld van de bootreis. Tegelijkertijd bestaan er verhalen over mensen die in de woestijn worden achtergelaten of door bandieten worden overvallen. Blijkbaar was het feit dat zijn vriend de pick-up bestuurde van doorslaggevende betekenis. Hij vertrouwde deze vriend en gaf zijn leven liever in handen van iemand die hij kende. De risico's die worden genomen en de afwegingen die men maakt hebben voor een groot gedeelte te maken met het aspect van vertrouwen.

Agenten doen doorgaans moeite om het vertrouwen van de migrant te winnen. Er zijn agenten die speciale prijzen voor kinderen gebruiken of garantie verlenen tegen een hogere prijs. Deze garantie betekent dat men voor een vaste prijs zo vaak mogelijk kan proberen de grens te passeren totdat het lukt. De grenspolitie pakt dezelfde mensen soms wel vier of vijf keer op (Godfroid & Vinkx 1999: 141). De overeenkomsten over de manier van betaling laten enerzijds zien dat de markt zich professionaliseert. Uit concurrentieoverwegingen gebruiken agenten speciale prijsafspraken. Anderzijds laten deze prijsafspraken ook zien dat agenten moeite moeten doen om hun reputatie hoog te houden en hierdoor vertrouwensbanden aangaan met migranten. Deze hoeven bijvoorbeeld soms pas bij aankomst te betalen. Sommige betalingswijzen worden al heel lang toegepast. Zo gebruikten Turkse gastarbeiders die in de jaren zeventig op irreguliere wijze naar Europa migreerden, al betalingswijzen, die waren gebaseerd op vertrouwen. Bij vertrek werd een foto van de migrant genomen, die in twee delen werd gescheurd. Eén helft werd aan de smokkelaar gegeven en de andere helft aan de migrant. Als de eindbestemming veilig was bereikt, stuurde de migrant zijn helft van de foto naar zijn familie in het thuisland. De smokkelaar of diens handlanger ging vervolgens met de andere helft bij de familie langs en verzocht hen te betalen (Berger & Mohr 1975). Deze methode wordt nog steeds gebruikt.

Soms bestaan er persoonlijke banden tussen de agenten en de migrant. Dan is de reputatie nog belangrijker. Een man uit Noord-Irak beschrijft het schuldgevoel van zijn agent toen een van zijn klanten tijdens het oversteken van een rivier verdronk:

Taha en een man uit onze stad staken als eerste de rivier over met de smokkelaar. Voordat zij de overkant bereikt hadden zag ik dat hun boot kapseisde en dat Taha in het water viel. De rivier nam hem mee en niemand kon zijn lichaam terugvinden. Dat beeld komt steeds weer bij me terug. Ik zal het nooit meer vergeten. De smokkelaar was helemaal buiten zinnen en hij wilde terug naar Turkije gaan. Hij zei dat hij niet verder kon gaan, omdat hij in shock was en hij vroeg een paar keer: wat moet ik zijn familie vertellen? We gingen terug naar Istanboel met de taxi en de smokkelaar betaalde alles. Hij ging bijna failliet door deze actie.

De prijs die de migrant betaalt, zegt iets over zijn relatie tot de agent. Als de agent voor zijn reputatie afhankelijk is van de verhalen die over hem worden verteld, zullen de prijzen conform de 'smokkelmarkt' zijn. Als er daarentegen geen persoonlijke relatie bestaat, kan de smokkelaar hogere prijzen rekenen of

zelfs onderweg besluiten de prijzen te verhogen. De relatie tussen de migrant en de agent bepaalt dus voor een belangrijk gedeelte de uitkomst van het irreguliere migratieproces. De karakteristieken van de verschillende organisaties en hun specifieke werkwijze zijn evenwel ook daarop van invloed.

Naar een typologie

In de vorige paragrafen is het begrip mensensmokkel onder de loep genomen en is geconstateerd dat er meerdere typen smokkelaars te onderscheiden zijn dan enkel de goed georganiseerde criminele bendes. In Nederland heeft de onderzoeksgroep van Fijnaut de beeldvorming over mensensmokkel al sterk genuanceerd. Volgens hen zou het bij georganiseerde misdaad niet gaan om duidelijk identificeerbare en stabiele organisaties met een strenge hiërarchie, maar om criminele netwerken waarbinnen daders in wisselende verbanden met elkaar samenwerken (Kleemans c.s 1998). De door hen onderzochte illegale samenwerkingsverbanden blijken namelijk veel minder piramidaal, minder duurzaam en minder vastomlijnd dan verondersteld.

In beleidsmatige literatuur over mensensmokkel worden drie soorten personen en organisaties onderscheiden die zich met mensensmokkel bezighouden (IOM 1994; IAM 2000). Ten eerste de *occasional trafficker*: een persoon die lokaal is georiënteerd en gebruikmaakt van boten of taxi's om incidenteel mensen de grens over te brengen. Het tweede type is een klein, maar goed georganiseerd netwerk dat zich op een of twee landen richt en dikwijls dezelfde routes gebruikt. Het derde type is het georganiseerde internationale netwerk dat allerlei diensten aanbiedt, flexibel is en onderdeel kan uitmaken van een grotere criminele organisatie. In bovengenoemde driedeling ligt de nadruk op het al dan niet professionele karakter van de verschillende organisaties. Met professioneel wordt bedoeld op de internationale gerichtheid, de organisatiegraad en het aanbod van diensten.

Deze categorisering schiet mijns inziens om twee redenen tekort. Ten eerste wordt niet gekeken naar de strategieën van migranten, terwijl deze goed inzicht geven in het verloop van het irreguliere migratieproces. De scheiding tussen formele en informele instanties (zie hieronder) is bijvoorbeeld in de praktijk niet zo scherp te maken. Ook formele instanties kunnen door de migrant op alternatieve wijze worden gebruikt. Ten tweede verloopt het hele migratieproces veel dynamischer dan in de categorisering van IOM en IAM geschetst. Er kunnen meerdere agenten worden gebruikt tijdens het proces en die hoeven niet altijd met elkaar in verbinding te staan. Het is ook van belang hoe lang de

reis duurt. Als iemand naar een transitland wordt gebracht en vervolgens zelf een nieuwe agent moet vinden die hem of haar verder brengt, zal de totale reis aanzienlijk langer duren. Sommige migranten verblijven weken of zelfs maanden op een bepaalde plek, omdat ze vanwege allerlei redenen niet verder kunnen reizen. Stapsgewijs reizen betekent dat migranten regelmatig ontmoetingen met anderen hebben. Zij kunnen informatie over mogelijke bestemmingslanden of soms zelfs geld van lotgenoten krijgen, wat hun beslissingen kan beïnvloeden (Barsky 2000). Een Iraakse man vertelt het volgende:

In Rome kom je andere mensen tegen die jou de weg wijzen. Op het station waren er veel andere mensen die verder wilden gaan. Daar ontmoette ik een Koerdische kennis die een paar dagen in Rome was. Ik kende hem vanuit Sulaimania. Hij vertelde mij dat de situatie in Italië niet goed was en dat het beter is om via Frankrijk naar Duitsland te gaan. Met hem ben ik verder gereisd. Hij had in Duitsland familieleden. Zij zouden ons verder kunnen helpen.

Vanuit de literatuur en de gesprekken met gesmokkelde migranten kan een uitgebreide en meer genuanceerde typologie worden gemaakt van de verschillende aanbieders van diensten in het smokkelproces. Naast de criteria gebruikt in beleidsmatige literatuur (het professionele karakter, de organisatiegraad en het aanbod van diensten) heb ik ook gekeken naar de positie van de migrant in het geheel en naar het dynamische karakter van mensensmokkel als proces. Naar mijn mening kunnen ten minste zeven typen mensensmokkelorganisaties of personen worden onderscheiden.

Verskillende typen smokkelorganisaties

Ten eerste is er het *etnische netwerk*. Dit is de meest onschuldige vorm van het bieden van hulp bij irreguliere migratie die alleen wordt geïdentificeerd als vanuit het perspectief van de migrant wordt gekeken. Het eerste dat een migrant die zijn of haar land wil verlaten doet, is kijken of er iemand in een mogelijk land van bestemming kan helpen. Meestal is dat familie, maar het kunnen ook vrienden of bekenden zijn. Pioniers zijn gemigreerd naar landen van bestemming vanwaar ze nieuwkomers hebben aangetrokken. Een officiële uitnodiging is genoeg om een reis regulier te maken. Het leveren van documenten is dan ook de belangrijkste dienst die door het sociale netwerk kan worden geleverd. Daarnaast kan het etnische netwerk helpen bij het financieren van de reis door geld naar het land van herkomst te sturen. Eenmaal aangekomen in het land van bestemming kan het netwerk behulpzaam zijn bij het vinden van werk of onderdak, al dan niet tegen betaling. Het etnische netwerk

is dus in alle fases van het irreguliere migratieproces actief. Wat internationale gerichtheid en organisatiegraad betreft, is deze aanbieder van diensten aan duidelijke plekken gebonden. Het etnische netwerk regisseert de migratie. De locatie van het netwerk bepaalt namelijk de eindbestemming van nieuwkomers die met hulp hiervan migreren (zie ook Staring 2001). De precieze omvang en het karakter van de ondersteuning hangen af van de onderlinge relaties en verschillen per gemeenschap. De motivatie die ten grondslag ligt aan het garant staan voor een familielid is over het algemeen altruïstisch, maar kan ook commercieel van aard zijn.

Ten tweede is er het *politieke netwerk* dat kan assisteren bij migratie. Dit kan zowel vrijwillig als gedwongen zijn. Politieke partijen kunnen actief betrokken zijn bij het doorsluizen van actieve leden die in gevaar zijn. Vooral bij Koerden komt assistentie bij migratie vanuit het politieke netwerk regelmatig voor. Een politiek actieve vrouw uit Eritrea gebeurde hetzelfde:

It was not my choice to come here. It was an order from the Party. One day a person came and he told me that it was not right for me to stay in this country, I knew too much... They asked me to get ready and I had to go to a place called *Nederland*. I wasn't prepared at all. They gave me some clothes. This is one of them (she shows her sweater). I still wear it.

Migranten die gebruikmaken van het politieke netwerk onderscheiden zich van anderen, doordat zij uitsluitend politieke vluchtelingen zijn. Politieke actie is de reden voor hun vertrek en migratie vindt plaats via het transnationale, maar louter politieke netwerk. De politieke partij regelt meestal de reis tegen een gereduceerde prijs of soms zelfs gratis. De motivatie is in dit geval vaak van ideologische aard. Meestal zijn er vanuit het politieke netwerk goede contacten met smokkelaars of met de bovenwereld (Papadopoulou 2002). Officiële documenten verkregen door corruptie zijn van grote invloed op het verdere verloop van de irreguliere reis. Doorgaans kan met het vliegtuig direct worden gereisd, dus zonder transit te maken. Als er toch transit gemaakt moet worden, dient het politieke netwerk een breder aanbod van diensten te leveren, zoals onderdak. Ook doen zich dan meer logistieke problemen voor. De internationale gerichtheid en de organisatiegraad verschilt per politiek netwerk en is afhankelijk van de contacten die het politieke netwerk heeft.

Ten derde zijn er *bedrijven*, zoals reisbureaus, arbeidsbureaus of andere bemiddelingsbureaus zoals au pair- of huwelijksbureaus die de benodigde documenten voor migratie kunnen regelen. Migranten kunnen deze organisaties voor andere doeleinden gebruiken. Zo kunnen zij het reisgezelschap in de

steek laten als zij de plaats van bestemming hebben bereikt of na het aflopen van een au-paircontract illegaal in het land blijven. De bedrijven zijn in dat geval niet malafide, maar bieden voor migranten wel mogelijkheden voor migratie, zoals transportmogelijkheden in de tweede fase van het irreguliere migratieproces. Afhankelijk van het type bedrijf wordt in de derde fase van het migratieproces ook wel werk of huisvesting aangeboden. De manier waarop deze bedrijven opereren kan verschillen: sommige regelen alles op legale wijze en zijn zich niet bewust van het malafide gebruik, andere regelen het op illegale wijze. In Bangkok staan bijvoorbeeld reisbureaus erom bekend dat zij bepaalde reizen verzorgen voor Chinese migranten met valse documenten (Breidenbach & Nyiri 2000). Ook worden contacten op ambassades en consulaten gebruikt om op illegale wijze aan documenten te komen. Al deze bedrijven zijn internationaal gericht en goed georganiseerd, omdat zij onderdeel uitmaken van de bovengrondse migratie-industrie en gebruik kunnen maken van de reguliere infrastructuur. Motivaties om mensen op illegale wijze te helpen zijn commercieel van aard en de risico's die de werknemers lopen zijn groot. Chin (1999) ontdekte dat werknemers van arbeidsbemiddelingsbureaus in China werden omgekocht om documenten te leveren ten behoeve van mensensmokkelaars.

Ten vierde kunnen ook *corrupte personen* binnen de grensbewaking, de luchtvaartmaatschappijen of ambassades behulpzaam zijn bij het proces van irreguliere migratie. Zij kunnen bijvoorbeeld documenten of luchthavenbadges afgeven of tegen betaling een oogje dichtknippen en de migrant de grens laten passeren zonder dat hij de juiste documenten bezit. Deze personen zijn vanuit het perspectief van de migrant belangrijk bij het passeren van grenzen, zowel in de eerste als in de tweede fase van het irreguliere migratieproces. Op welke wijze de migrant gebruikmaakt van deze diensten kan wederom verschillen: hij kan zelf over de juiste contacten beschikken binnen bepaalde organisaties of de contacten via een tussenpersoon laten verlopen. Deze misleidende strategieën (Morrison 1998) zijn moeilijk te identificeren. Wat betreft internationale gerichtheid en de mate van organisatiegraad geldt hier hetzelfde als voor de bedrijven. De formele infrastructuur wordt gebruikt. Deze diensten kosten overigens altijd geld, de persoon binnen de organisatie loopt namelijk een groot risico.

Naast corrupte personen in de bovengrondse immigratie-industrie, kunnen – ten vijfde – ook *tussenpersonen* in de ondergrondse immigratie-industrie worden geïdentificeerd, zoals transporteurs, onderdakverleners, paspoortleveranciers en gidsen. Zij kunnen in alle fases van het irreguliere migratieproces actief zijn, maar zijn gebonden aan een bepaalde regio of stad. De gids is bijvoorbeeld iemand die duidelijk vertrouwd is met de regio en het grensge-

bied. De informatie die hij verstrekt is specifiek regionale informatie, zoals veilige oversteekpunten bij rivieren, toegankelijke bergpassen of locaties van landmijnen en grensposten (İçduygu & Toktas 2002). De tussenpersonen hebben geen overzicht over het hele proces van migratie en zijn niet georganiseerd. Hun taak moet echter niet worden onderschat. De documentenvervalser is bijvoorbeeld een belangrijke rol gaan spelen binnen de mensensmokkel. In de driedeling van IOM en IAM worden deze personen de *occasional traffickers* genoemd, maar zo *occasional* is het werk van deze tussenpersonen niet.

Aanbieders van diensten kunnen met andere aanbieders in het irreguliere migratieproces gaan samenwerken. Op deze wijze ontstaat een netwerk dat meerdere diensten tegelijkertijd aanbiedt, over een breder geografisch terrein en dat beter is georganiseerd. Dikwijls worden ronselaars ingezet om in de eerste fase van het smokkelproces actiever te worden en meer klanten aan zich te binden. Binnen deze netwerken kan onderscheid worden gemaakt tussen het kleinschalige en het grootschalige netwerk. Het *kleinschalige netwerk* (het zesde type) heeft een beperkte actieradius en is geografisch ingeperkt. Een kleinschalig netwerk werkt meestal in twee aangrenzende landen en heeft geen contact met aanbieders van diensten aan de volgende grens. In elke fase van het irreguliere migratieproces (zie figuur 2) zijn meerdere kleinschalige netwerken actief. Mensen die in het land van herkomst migranten met reisagenten in contact brengen, maken bijvoorbeeld onderdeel uit van een kleinschalig netwerk. In transitlanden gaat het om mensen die documenten vervalsen of hun woning ter beschikking stellen. Dergelijke vormen van geboden hulp komen overeen met het goed georganiseerde netwerk dat IOM en IAM als tweede type onderscheiden.

Grootschalige netwerken tot slot bieden een breder scala aan diensten dan het kleinschalige netwerk, zij werken internationaal en zijn goed georganiseerd. Een verschil met de kleinschalige netwerken is dat zij een grotere actieradius hebben en het totale smokkelproces voor hun rekening nemen. Chin (1999) beschrijft hoe een ketting van coalities betrokken is bij het totale proces van Chinese mensensmokkel. Elke schakel heeft haar eigen specialisatie. Het succesvol smokkelen van grote groepen mensen over grote afstanden heeft vooral te maken met de goede samenwerking van die specialisten. Een ander verschil is dat bij het grootschalige netwerk één persoon verantwoordelijk is voor de organisatie van het hele proces. Deze persoon staat in contact met alle afzonderlijke dienstverleners, maar is meestal onzichtbaar voor zowel de agenten als de migrant. Hiermee is het grootschalige netwerk het enige type dat eventueel met georganiseerde misdaad in verband zou kunnen worden gebracht. Er bestaat namelijk een piramidale structuur met een chef aan het

hoofd. De Chinezen spreken van 'the Big Snakehead' (Chin 1999), een hoofdpersoon die veelal contacten heeft in de bovenwereld. Bij Chinese mensen-smokkel komt het regelmatig voor dat een vrouw deze managementfunctie vervult, zoals de wereldberoemde Sister P. van de Dover-affaire, die ongeveer honderd tot tweehonderd personen per maand smokkelde. Het grootschalige netwerk komt het meest overeen met het derde type van IOM en IAM (het georganiseerde internationale netwerk). Ik gebruik echter niet het woord 'internationaal', aangezien ook bij het kleinschalige netwerk meerdere grenzen worden overschreden.

Uit deze typologie komt naar voren dat het beeld dat smokkelaars altijd deel uitmaken van grootschalige organisaties en verbonden zijn met georganiseerde misdaad, bijstelling behoeft. In de praktijk zijn er veel verschillende aanbieders van diensten op verschillende momenten in het migratieproces. De typologie laat bovendien zien dat migranten zelf ook allerlei migratiestrategieën gebruiken en onderweg van mening kunnen veranderen. Tot slot wordt duidelijk dat winstbejag niet het enige motief is om migranten te smokkelen. Een typologie is evenwel per definitie een statische beschrijving van verschijningsvormen. In de praktijk lopen de verschillende typen in elkaar over. Bovendien heeft elke smokkelaar ook nog zijn eigen favoriete werkwijze. Farah (2000) interviewde een aantal *mukhalis* (Somalisch voor mensensmokkelaar) en een ervan zei:

Each carrier has it's own style. I prefer carrying two refugee travel documents, one to be used and another to fall back on in the event of unprepared bottlenecks. We meet at an appointed place and time to rehearse possible scenarios: problems and what to do about them: no problems and how to proceed so as not to create problems. Once aboard the aircraft, I sit furthest from them (Farah 2000: 81).

Wordt de mensensmokkelbusiness professioneler?

In het verlengde van het beeld van mensensmokkel als georganiseerde misdaad, wordt mensensmokkel meestal voorgesteld als een groeiende industrie waarin miljoenen omgaan (Salt & Stein 1998; Morrison 1998; Chin 1999; Kyle & Koslowski 2001). Tevens zou de 'business' professioneler worden. De kleinere organisaties zouden worden overgenomen door grotere, beter georganiseerde maffia-achtige organisaties (Salt & Stein 1998; Kleemans c.s. 1998). Of mensensmokkel daadwerkelijk professioneler wordt, is een niet eenduidig te beantwoorden vraag. De meningen zijn verdeeld. Zo beargumenteren Zhang & Gaylord (1996), Kyle & Liang (1998) en İçduygu & Toktas (2002) dat de kleinschalige organisaties juist naast de grootschalige zullen blijven voortbe-

staan, aangezien deze in de lokale cultuur zijn ingebed. Het is bijvoorbeeld bekend dat grootschalige organisaties gebruikmaken van de lokale dienstverleners. Voornamelijk als er stapsgewijs en over land wordt gereisd, komt regionaal specifieke kennis goed van pas. Bovendien werken de scherpe etnische scheidslijnen uitbreiding tegen. Deze auteurs spreken dan ook van een organisatorisch continuüm dat loopt van individuen tot grootschalige organisaties.

Consequenties van de eenzijdige beeldvorming

Het classificeren van mensensmokkelorganisaties als georganiseerde misdaad ontnemt het zicht op andere typen van organisaties die zich met deze business bezighouden. De 'amateurs' of de kleinere aanbieders van diensten in het irreguliere migratieproces worden buiten beeld gelaten. Dat heeft een aantal nadelen (Zaitch 2002). Zo wordt de bestrijding van mensensmokkel gereduceerd tot instrument van ordehandhaving en wordt pragmatisch gekeken naar hoe een bepaalde organisatie of een bepaald persoon binnen een organisatie kan worden uitgeschakeld. De informatie die boven tafel komt over het verschijnsel mensensmokkel is eenzijdig en onvolledig. Het perspectief van migranten komt niet aan bod. Evenmin wordt aandacht besteed aan bonafide organisaties die al dan niet met hun medeweten bij mensensmokkel betrokken raken. De vergaarde informatie vergroot meestal niet het inzicht in de werking van de organisatie. Zo wordt 'flexibiliteit' al snel als een kenmerk van een organisatie beschouwt, maar dat draagt niet bij aan de kennis over hoe de organisatie precies werkt.

Een bijkomend effect van de beeldvorming over mensensmokkel is dat migranten die gebruikmaken van smokkelaars het gevaar lopen te worden gecriminaliseerd. Koser (2000) beschrijft hoe vluchtelingen, naar eigen zeggen, het label 'illegaal' opgedrukt krijgen en door de maatschappij als criminelen worden bejegend. Daarbij wordt over het hoofd gezien dat de meeste migranten geen alternatieven hebben om op legale wijze te migreren en soms de controle over hun eigen migratieproces verliezen. Een voorbeeld van criminalisering en ontkennen van gebrek aan alternatieven is het in verband brengen van gesmokkelde asielzoekers met 'misbruik van de asielprocedure'. Sommige asielzoekers worden door hun smokkelaars onder druk gezet of geadviseerd om bepaalde informatie achter te houden bij hun asielaanvraag. De meesten weten van tevoren niet hoe procedures verlopen en gaan dan ook af op verhalen van anderen. Daarnaast speelt het restrictieve beleid en de druk om het 'goede'

verhaal te vertellen om een kans te maken op een verblijfsvergunning. De adviseurs zijn overigens niet altijd smokkelaars, het kunnen ook lotgenoten zijn. Een asielzoeker uit Kenia, die met hulp van de NGO waarvoor hij werkte naar Nederland was gevlucht, besloot zichzelf bij de IND als Rwandees te presenteren. Hij schaamt zich als hij hierover vertelt:

When I arrived in Amsterdam at Central Station I met a boy from Rwanda. We talked about my situation and he invited me to his place. There he told me that Kenya and Holland are very close and that in the eyes of the Dutch Kenya is a safe country. He advised me not to say I am from Kenya to the Immigration Office. We talked about the story that I should tell them, about the war in Rwanda. But the problem was that I really had to convince people that I was from that place. The interview was about small things, street names and so on. I didn't know what to say. It is stupid. I mean imagine if you say that you are from the Netherlands and you don't even know where Dam square is, that is stupid... I am not the kind of person that normally lies.

In een tweede interview heeft de man wel verteld dat hij uit Kenia kwam, maar het vertrouwen was toen al geschaad. Hij leeft nu als uitgeprocedeerde asielzoeker in de illegaliteit. De externe factoren, zoals de manier waarop migranten naar Europa zijn gekomen, het gebrek aan legale alternatieven en de wijze waarop het asielsysteem functioneert hoeft geen afbreuk te doen aan het individuele vluchtverhaal. Door de gefingeerde vluchtverhalen groeit echter de scepsis over de betrouwbaarheid van *alle* vluchtverhalen. Daarmee komt de bescherming van vluchtelingen in gevaar (Mavris 2002; Doornbos in dit boek).

Conclusie

In dit hoofdstuk is het beeld van de mensensmokkelorganisatie als grote criminele organisatie genuanceerd. Om te beginnen is bekeken wie tegenwoordig gebruikmaken van mensensmokkelaars. De toenemende mobiliteit van goederen, kapitaal en informatie heeft ervoor gezorgd dat internationale migratie voor verschillende mensen dichterbij is gekomen. De bevolkingssamenstelling van migranten is dan ook diverser geworden. Opvallend is bovendien dat meer mensen Europa weten te bereiken vanuit landen waarmee voorheen weinig of geen banden bestonden. Parallel aan de wereldwijde ontwikkeling van toenemende mobiliteit zijn bepaalde groepen door het

restrictiever wordend migratieklimaat afhankelijk geworden van mensensmokkelaars.

Mensensmokkelaars zijn een belangrijke positie gaan innemen in het proces van irreguliere migratie. Zij bieden alternatieven voor migranten die geen legale migratiemogelijkheden hebben. De hier bedoelde mensensmokkelaars zijn overigens lang niet altijd mensensmokkelaars in de enge, strafrechtelijke betekenis van het woord. Er zijn verschillende aanbieders van uiteenlopende diensten te identificeren. Soms zijn familieleden behulpzaam of kunnen migranten zelf een toeristenvisum bemachtigen (terwijl van tevoren al bekend is dat zij langer dan de toegestane drie maanden wensen te blijven). In andere gevallen is de politieke partij waar zij jarenlang actief voor zijn geweest bereid de reis te regelen. In weer andere gevallen nemen zij een agent in de arm die, al dan niet tegen betaling, bepaalde diensten aanbiedt of het totaalpakket levert tegen een fiks bedrag.

Om mensensmokkel te begrijpen is het van belang dit verschijnsel breder te zien dan de juridische definitie waarin het perspectief van de migrant ontbreekt. Grenzen kunnen op legale wijze, maar met andere intenties, overschreden worden. De migrant ondergaat het proces van mensensmokkel niet louter passief. Het type organisatie of de individuele agent die de migrant op een bepaald moment benadert, alsmede de onderlinge relatie tussen de migrant en de agent, bepaalt voor een belangrijk gedeelte het uiteindelijke verloop van het irreguliere migratieproces. Kortom, als het verschijnsel mensensmokkel breder wordt bekeken, blijken er vele vormen van mensensmokkel of geboden hulp te bestaan.

Het kwalificeren van de ondergrondse immigratiemarkt als georganiseerde misdaad kan weerzin opwekken tegen de betrokken migranten. Degenen die gebruikmaken van deze criminele organisaties worden al snel vereenzelvigd met de malafide industrie. De meeste migranten hebben echter geen legale alternatieven. Daarnaast staat criminalisering van mensensmokkel het inzicht in hoe migratie vandaag de dag werkt in de weg. Het beeld dat mensensmokkelaars deel uitmaken van grootschalige organisaties die bij alle fasen van het migratieproces betrokken zijn en winstbejag als hoofdmotief hebben, is eenzijdig. In dit hoofdstuk is aangetoond dat dit beeld niet overeenkomt met de complexe werkelijkheid van het verschijnsel mensensmokkel.

Literatuur

- Amersfoort, H. van (1998) 'An analytical framework for migration processes and interventions', in H. van Amersfoort & J. Doornik (eds.), *International Migration: Processes and Interventions*, Amsterdam: Spinhuis.
- Barsky, R.F. (2000) *Arguing and Justifying: Assessing the Convention Refugees' Choice of Moment, Motive and Host Country*, Ashgate: Aldershot.
- Berger, J. & J. Mohr (1975) *A Seventh Man. The Story of a Migrant Worker in Europe*, Harmondsworth.
- Breidenbach, J. & P. Nyiri (2000) 'Lang niet alle smokkelaars van mensen zijn criminelen', *NRC Handelsblad*, 21 juli.
- Chin, K-L. (1999) *Smuggled Chinese. Clandestine Immigration to the United States*, Philadelphia: Temple University Press.
- Doornik, J. (2001) 'Tussen daar en hier: van werving tot smokkel', *Tijdschrift voor Criminologie*, 43 (4): 331-339.
- Farah, N. (2000) *Yesterday Tomorrow. Voices from the Somali Diaspora*, London and New York: Cassell.
- Fittko, L. (2000) *Escapes through the Pyrenees*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Ghosh, B. (1998) *Huddled Masses and Uncertain Shores. Insights into Irregular Migration*, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- Godfroid, D.J. & Y. Vinkx (1999) *Mensensmokkel*, Amsterdam: Meulenhoff.
- Hoffmann-Nowotny, H.J. (1970) *Migration, ein Beitrag zu einer soziologischen Erklärung*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- IAM (2000) *Dreigingsbeeld 2000. Inzicht in aard en omvang van mensensmokkel in relatie tot Nederland*, Zoetermeer: Informatie- en Analyse centrum Mensensmokkel.
- İçduygu, A. & S. Toktas (2002) 'How do smuggling and trafficking operate via irregular border crossings in the Middle East? Evidence from fieldwork in Turkey', *International Migration*, 40 (6): 25-52.
- IOM (1994) *Trafficking in Migrants. Characteristics and Trends in Different Regions of the World*, Geneva: International Organisation for Migration.
- Kleemans, E.R., A.E.I.M. van den Berg & H.G. van de Bunt (1998) *Monitor Georganiseerde Criminaliteit*, Den Haag: WODC.
- Kofman E., A. Phizacklea, P. Raghuram & R. Sales (2000) *Gender and International Migration in Europe. Employment, Welfare and Politics*, London: Routledge.
- Koser, K. & C. Pinkerton (2002) *The Social Networks of Asylum Seekers and the Dissemination of Information about Countries of Asylum*, London: Home Office.
- Koser, K. (2000) 'Asylum policies, trafficking and vulnerability', *International Migration*, 38 (3): 91-111.
- Koser, K. (2001) 'The smuggling of asylum seekers into Western Europe: contradictions, conundrums and dilemmas', in D. Kyle & R. Koslowski (eds.),

- Global Human Smuggling: Comparative Perspectives*, Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Kyle, D. & R. Koslowski (eds.) (2001) *Global Human Smuggling: Comparative Perspectives*, Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Kyle, D. & Z. Liang, (1998) *Migration Merchants. Organized Migrant Trafficking from China to Ecuador*, Davis.
- Martin, S. (2001) *Global Migration Trends and Asylum*, Working paper No. 41, Geneva: UNHCR.
- Massey, D.S., L. Goldring & J. Durand (1994) 'Continuities in transnational migration: an analysis of nineteen Mexican communities', *American Journal of Sociology*, 99 (6): 1492-1533.
- Massey, D & A. Singer (1998) 'The social process of undocumented border crossing among Mexican migrants', *International Migration Review*, 32 (3): 561-592.
- Mavris, L. (2002) *Human Smugglers and Social Networks. Transit Migration through the States of Former Yugoslavia*, Working paper No. 72, Geneva: UNHCR.
- Meus, T-J. (2002) 'Monopolist in mensensmokkel', *NRC Handelsblad*, 23 november.
- Morrison, J. (1998) *The Cost of Survival. The Trafficking of Refugees to the UK*, Londen: The Refugee Council.
- Morrison, J. (2000) *The trafficking and smuggling of refugees: the end game in European asylum policy?*, Geneva: UNHCR.
- Papadopoulou, A. (2002) *Kurdish Asylum Seekers in Greece. The Role of Networks in the Migration Process*, UNU/Wider Conference on Poverty, International Migration and Asylum, Helsinki.
- Price, C.A. (1963) *Southern Europeans in Australia*, Melbourne: Oxford University Press.
- Robinson, V. & J. Segrott (2002) *Understanding the Decision-making of Asylum Seekers*, Migration Unit, Department of Geography, University of Wales, Swansea: Home Office.
- Salt, J. & J. Stein (1998) 'Migration as a business: the case of trafficking', *International Migration*, 35 (4): 467-489.
- Sassen, S. (1999) *Guests and Aliens*, New York: Columbia University Press.
- Scott, J.C. (1985) *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven CT: Yale University Press.
- Staring, R. (2001) *Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland*, Amsterdam: Het Spinhuis.
- Zaitch, D. (2002) 'Bosses, brokers and helpers, labour and business relations amongst Colombian cocaine traffickers', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 29 (4): 502-529.
- Zhang, S.X. & M.S. Gaylord (1996) 'Bound for the Golden Mountai: the social organisation of Chinese alien smuggling', *Crime, Law and Social Change*, 25 (1): 1-16.